

La morfologia i els seus conceptes en l'ensenyament secundari: tractaments habituals

Morphology and its Concepts in Secondary Education: Common Treatments

Abelard Saragossà

Universitat de València

abelard.saragossa@uv.es

Resum: Este article descriu les anomalies metodològiques més freqüents que apareixen en l'ensenyament secundari quan tracta els conceptes de la morfologia (o flexió, o accidents gramaticals). En la concepció històrica, es reduïx a sis nocions: gènere, nombre i cas (nom); temps i concordança (verb); comparació i concordança (adjectiu). Després d'exposar què tenen en comú les dos maneres d'expressar-los (*{pensaré contra I will think}*, *{longer contra més llarg}*), el treball mostra que els manuals actuals contenen dos idees de la morfologia, diferents i incompatibles entre elles: la tradicional i aquella en què el morfema (unitat significativa) implica tota la lingüística excepte el fonema (unitat no significativa). Este article es complementa amb el de Sara Martínez Fraile, que oferix una alternativa.

Paraules clau: ensenyament secundari, morfologia, flexió, accidents gramaticals, classificació universal de les llengües, metodologia de la ciència, articulació doble del llenguatge.

Abstract: This article describes methodological anomalies that appear frequently in secondary school when the concepts of morphology (or inflection, or grammatical accidents) are treated. Morphological concepts are six concepts in historical conception: gender, number and case (name); time and agreement (verb); comparison and agreement (adjective). After exposing what the two ways of expressing them have in common (*{pensaré against I will think}*, *{longer against més llarg}*), the present study shows that manuals contain two conceptions of morphology, which are different and incompatible: the traditional one and the one in which the morpheme (meaningful unit) involves all language except the phoneme (unit without meaning). This article is complemented by Sara Martinez Fraile, which offers an alternative.

Key words: secondary school, morphology, inflection, grammatical accident, universal classification of languages, science methodology, double articulation of language.

1. Introducció

En el congrés *Interacció comunicativa i ensenyament de llengües* (València, 2010), Empar Oliva i jo vàrem fer dos treballs complementaris. El meu exposava les anomalies bàsiques que apareixen en l'ensenyament secundari quan es tracten els conceptes bàsics de la sintaxi. Empar Oliva mostrava que podíem explicar eixes nocions d'una manera entenedora i prou simple. Ara, una altra docent de l'ensenyament secundari (Sara Martínez Fraile) i jo farem una operació semblant, però referida a la morfologia. Este article mostrarà les irregularitats teòriques més freqüents, i Sara Martínez farà una proposta per a mostrar que podem explicar els conceptes bàsics d'eixa part de la teoria lingüística d'una manera aplicable i eficaç.

2. Concepció històrica de la morfologia

Per a entendre el present, farem una exposició sumària sobre com s'ha concebut la morfologia al llarg de la història. Els conceptes que la tradició posa en la morfologia són molt pocs (en les llengües romàniques, quatre): en el nom, l'expressió del gènere i del nombre; en el verb, la indicació del temps i la concordança amb el subjecte; i, en l'adjectiu, la concordança amb el nucli nominal. Si adoptem una perspectiva universal, també hem de considerar els casos (*filiae* en llatí) i la intensificació dels adjectius qualificatius (en llatí *fortior*).

Els sis conceptes dits (gènere, cas, nombre, temps, concordança i intensificació) tenen en comú la forma d'expressar-se. Inicialment, apareixen al final del nom, del verb i de l'adjectiu, com ara en estos exemples del llatí: *fili-ae* / *am-auimus* / *fort-ior*. Ara bé, les llengües poden canviar posteriorment la posició, de manera que passen davant del verb, de l'adjectiu qualificatiu i del nom. A més, ortogràficament separem els

components. Comparem la forma llatina *amauimus* amb la romànica (*hem estimat*); contra *fortior*, ara diem *més fort*. En els casos, la forma llatina *filiae* equival a la preposició *de* i el nom (*de filla*).

Convé saber que el terme *morfologia* és recent (del segle XX); els noms històrics de la disciplina són *flexió* i *accidents gramaticals*, com es pot comprovar en les gramàtiques i en els diccionaris tradicionals. Comprovem-ho en el diccionari de FABRA: “**accident** *f.* En gram., modificacions que poden sofrir certs mots en llur terminació per a denotar el gènere, el nombre, el mode, el temps, etc.”; “**flexió** *f.* Modificacions que sofreix un mot en la declinació [= flexió nominal] o conjugació [= flexió verbal]”; “**morfologia** *f.* Part de la lingüística, de la gramàtica, que tracta de la forma dels mots”.

De les tres definicions, és poc clara la del terme *morfologia*, ja que el tret “la forma de les paraules” faria incloure en la morfologia qualsevol variació en la forma de les paraules, com ara *faena* i *feina*; o *traure* i *treure*. També hauríem de considerar com a morfològiques les classificacions de les paraules que afecten la seua forma, com ara els conceptes *paraules agudes*, *planes* i *esdrúixoles*. La deficiència de la proposta que comentem és fonamentar-se en “la forma de les paraules”, que no és cap concepte de la lingüística.

A pesar que la definició que comentem apareix regularment en els diccionaris, si consultem les gramàtiques tradicionals (Fabra, 1912, 1918, 1956; Marvà, 1932; Sanchis, 1950; Badia, 1951, 1962; Moll, 1952, 1968; Valor, 1972, 1977) comprovarem que els autors apliquen l’expressió “la forma de les paraules” a les sis nocions citades. Probablement, el motiu de la deficiència teòrica és haver pres l’efecte com a causa: quan afegim un concepte morfològic a una paraula, l’efecte és en general que varia la seua forma (no és igual *home* que *hòmens*). La tradició evita eixa anomalia (focalitzar l’efecte i deixar fora la causa) enumerant els conceptes de la morfologia o flexió, com hem vist en la definició dels accidents gramaticals.

Per raons que no puc explicar ací, el terme que trobe més adequat és *flexió*. El nom “accidents gramaticals” és llarg, però té l’avantatge que explicita una propietat important: la part de la teoria

lingüística que tractem és secundària, enfront de les dos parts que indiquen la *substància gramatical*, la sintaxi (que estudia com unim paraules) i la semàntica (que tracta el valor o contingut semàntic de cada paraula).

L'ensenyament secundari no ha de comentar als alumnes que els idiomes tendixen a canviar les expressions antigues (*am-animus*) per les modernes (*hem estimat*). Però els docents sí que hem de constatar que hi ha l'orde contrari: en les formes inicials, és “verb + temps” (*pens-àvem*); en les modernes és “temps + verb” (*haviem pensat*). Convé notar que eixa observació sobre l'evolució de les llengües romàniques pot ajudar els alumnes a comprendre més bé actuacions de les llengües germàniques. Com ara, el futur i el potencial de l'anglès és semblant a *hem pensat*: primer apareix el temps i, en acabant, el verb (*will go / would go*). També podem comentar als alumnes dels instituts que el ritme de l'evolució no és sempre igual en les llengües. Així, mentres que l'anglès va per davant en l'evolució del verb (*will go / aniré*}, {*would go / aniria*}), les llengües romàniques estan més evolucionades en els adjectius. Així, la dualitat de l'anglès *more beautiful* i *long-er* és reduïx a una forma en romànic (en els exemples posats, *més bell* i *més llarg*).

3. La morfologia del morfema

Els manuals escolars actuals no solen seguir la concepció que la lingüística històrica té de la morfologia. Cap al principi, els llibres afirmen que el llenguatge tindria una “articulació doble”, ja que la unitat de la lingüística (el “signe lingüístic”) constaria d'un “morfema” (que seria la “unitat significativa”) i un “fonema” (definit com a unitat no significativa). Com que entre *tindre significat* i *no tindre'n* no és possible cap altra opció (igual que entre *ser blanc* i *no ser blanc*), la proposta del “signe lingüístic” comporta que la teoria lingüística es dividiria en dos parts, la morfologia i la fonologia.

La deducció a què hem arribat (que els manuals no fan) mostra que, en la concepció que comentem, la morfologia conté la immensa majoria de la teoria lingüística: tota excepte la fonologia. A més, és una de les dos parts fonamentals. En canvi, la morfologia o flexió és, en la concepció històrica, una part molt reduïda (sis conceptes, §2). També és

una part secundària (supeditada a la sintaxi i a la semàntica), ja que les nocions que tracta la flexió s'apliquen a les paraules de tres categories sintàctiques (el nom, el verb i l'adjectiu, §2).

Mirem com exposa la concepció descrita el manual escolar que he pres com a exemple:

1. Per a construir un missatge s'usen **signes**, unitats extretes del codi que emissor i receptor comparteixen. Tot signe consta de dues cares: el **significant** i el **significat**. El significant (vessant material, perceptible) ens evoca necessàriament un significat (concepte o imatge mental), amb el qual apuntem cap a una part de la realitat (el referent). (Carbonell i altres 1998: 9; “Tema 1. Comunicació i llenguatge”).

Habitualment, els autors no expliquen què és el concepte *significat*, de manera que els alumnes no poden aplicar la definició de *morfema* i *fonema*. Contràriament a molts manuals, el nostre definix el “significat” (“concepte o imatge mental”). Ara bé, eixa proposta o no és aplicable sovint, o genera una contradicció. En efecte, les paraules abstractes no tenen “imatge mental”; a més, la “imatge mental” de les paraules concretes no conté aspectes bàsics del valor de les paraules; així, la “imatge mental” d'una taula no arrebrega a què destinem les taules, que és un factor inherent del seu “significat”. Si ara agafem l'altre tret definitori (*significat* voldria dir *concepte*), resulta que el fonema és un concepte (com tot terme de la teoria lingüística) i, per tant, haurà de tindre “significat”.

La font del problema és haver superposat dos conceptes diferents: *contingut semàntic* i *significat*. Mirem per què són diferents eixes dos nocions. Cada paraula té dos valors; el primer és compartit amb més paraules (pertànyer a una categoria sintàctica; ser un nom, ser un adjectiu, etc.); el segon valor de cada paraula és privatiu, el seu contingut semàntic (que els diccionaris intenten definir). Passem ara al concepte *significat*.

L'anàlisi de les definicions que els diccionaris fan de *signe* i *significació* (reproduïts en 2a-b) ens portaria a deduir que, en la ciència, el

significat d'un concepte és el valor o sentit que aporta a la teoria de què forma part. Els fonemes no tenen contingut semàntic, però sí que tenen significat (entès d'acord amb la definició de 2c). Com és ben sabut, el valor que els fonemes aporten a la teoria lingüística és diferenciar paraules, com ara *un mes* i *un mos*, o *mos* i *mor*, o *mor* i *moc*, etc.

2. Causa del problema: entendre com a equivalents *contingut semàntic* (concepte privatiu de les paraules) i *significat*. Què és la *significació* o *significat* (c): proposta derivada de (a-b)
 - a. **signe m. 1.** Cosa que en representa o n'indica una altra. (DCVB)
 - b. **significació f. 3** Sentit d'una cosa; manera com cal entendre-la. (DCVB)
 - c. Aplicació a la ciència: el valor o sentit que un concepte aporta a la teoria de què forma part (Saragossà 2003: §1.1.1)

La veritat és que l'anomenat “signe lingüístic” es limita a dir pràcticament una obvietat: si consultem qualsevol diccionari (que té la finalitat d'arreglar i definir les paraules d'una llengua), trobarem que cada entrada indica implícitament que la paraula és la unitat de la semàntica; a més, cada paraula té un contingut semàntic o valor, i necessita fonemes per a expressar-se. Ara bé, la paraula és la unitat d'una part de la teoria lingüística (la semàntica), i el fonema és la unitat d'una altra part (la fonologia).

Davant d'eixe panorama, convindrem que agrupar dos unitats de la lingüística i presentar-les com si foren una unitat nova (el “signe lingüístic”) té l'efecte negatiu de deixar fora la part més bàsica de la lingüística, la sintaxi, la qual té com a unitat les categories sintàctiques (el nom, l'adjectiu, el verb, la preposició). De fet, no he vist que els usuaris del “signe lingüístic” expliquen quin seria el “significant” i el “significat” de cada unitat de la sintaxi. Per una altra banda, concebre el signe lingüístic com a unitat de la lingüística comporta una incoherència, ja que tota unitat és (per definició) elemental, simple o indescomponible, com

expressen els diccionaris (3c). En canvi, “el signe lingüístic” seria una unitat composta de dos unitats, cosa impossible. Destaquem-ho:

3. El “signe lingüístic” és la suma de dos unitats de la tradició, la *paraula* (unitat de la semàntica) i el *fonema* o *so* (unitat de la fonologia)
 - a. Deficiència: no explicar quin seria el “significant” i el “significat” de cada unitat de la sintaxi (el nom, l’adjectiu, el verb...).
 - b. Incoherència: tota unitat és (per definició) elemental, simple o indescomponible (c). Per tant, si el signe lingüístic té significant i significat no pot ser una unitat.
 - c. **“unitat f 1 1** Qualitat d’allò que és u, que constitueix un tot no divisible en parts (contraposat a *multiplicitat*). *La unitat del jo. La unitat del mot*”. (GDLC)

Realment, en la tradició europea hi ha una concepció simple i clara. De les sis parts de la lingüística, les tres bàsiques (la sintaxi, la semàntica i la fonologia) tenen una unitat pròpia (les categories en la sintaxi; la paraula en la semàntica; i el fonema en la fonologia). Les altres tres parts treballen amb unitats i conceptes de les parts bàsiques. Les parts secundàries són la morfologia (o flexió), la retòrica (o estudi del discurs) i la formació de paraules per derivació i per composició. En el cas de la flexió, els autors tradicionals indiquen que treballa amb les paraules de tres unitats de la sintaxi (nom, adjectiu i verb). La formació de paraules per derivació i per composició estudia la formació de paraules noves sobre la base de paraules de la mateixa llengua (a partir d’una paraula en la derivació, i a partir de més d’una en la composició). Pel que fa a la retòrica, explica la formació de discursos partint de paraules (unitat de la semàntica) i d’oracions (que són la construcció sintàctica màxima, és a dir, el sostre de la sintaxi).

Convé reprendre el tema de la separació de la concepció dels predecessors, que entén la morfologia o flexió com a una part secundària i reduïda, ja que conté sis conceptes supeditats a la sintaxi i a la semàntica

(§2). Certament, un manual d'ensenyament secundari no ha de dir si la teoria que exposa segueix la tradició o se n'aparta. Un llibre escolar s'ha de limitar a definir la terminologia que usa i ser coherent a fi que els alumnes puguin comprendre el llibre. La funció de constatar i justificar la separació dels predecessors correspon als manuals universitaris. Això no obstant, eixes obres no solen constatar que l'anomenat “signe lingüístic” és una separació molt forta de la lingüística històrica i, en conseqüència, no expliquen quina seria la deficiència que tenien els predecessors i de quina manera la teoria del “signe lingüístic” soluciona la hipotètica deficiència de la tradició europea.

En posaré un exemple. En un llibre voluminós (té 537 pàgines) dedicat al “conocimiento y lenguaje”, Pruñonosa i Serra (2005) dediquen un capítol llarg (60 pàgines) als fonaments de la teoria lingüística (es titula “Las formas del lenguaje”). Des del principi, parlen de la morfologia com a part de la lingüística que estudia el “morfema” (§5.1.3, “Niveles y unidades”, p. 159; el “morfema es la unidad mínima de anàlisis en la morfología”, p. 171). La concepció del fonema és la que hem dit: “Martinet (1960: §1.8) caracteriza el fonema como unidad mínima de la segunda articulación del lenguaje [...] carente de significación” (p. 162). No he vist que el treball que comentem constata que la concepció que exposa de la morfologia no és la lingüística històrica. Si els seus autors ho hagueren fet, s'haurien encarat a les obligacions teòriques corresponents (dir quina deficiència hi ha en la concepció històrica de la morfologia i mostrar de quina manera l'alternativa soluciona les hipotètiques limitacions dels autors que ens han precedit).

L'actitud dels manuals universitaris (no justificar per què han canviat la concepció de la morfologia, i ni tan sols constatar-ho) ajuda a entendre que els manuals de l'ensenyament secundari, després d'haver parlat cap al principi del manual de “l'articulació doble del llenguatge”, en una altra part del llibre exposen la concepció tradicional de la morfologia, la qual no solament és diferent, sinó també incompatible. Dos seccions més avant (§5), trobarem eixa actuació en Carbonell et al. (1998).

4. Introducció i ús dels conceptes morfològics sense definir-los

Mirem de quina manera el manual seleccionat tracta els conceptes de la morfologia o flexió. El quart tema del llibre (“L’oració”) estudia la sintaxi i la flexió. Ací, prescindirem de l’anàlisi de la teoria sintàctica exposada i ens limitarem al concepte *morfema* i les seues concrecions. En la descripció de l’oració (1a), apareixen dos conceptes de la flexió (*concordança, persona gramatical*, p. 92), sense cap caracterització i sense que el manual haja definit abans les nocions dites. Podríem pensar que eixa operació deu estar feta en alguna publicació dels cursos anteriors; però, si les analitzàrem, trobaríem que no definixen molts conceptes lingüístics bàsics (i els que caracteritzen recorren a propostes que els alumnes no saben com aplicar, com ara dir que el significat representaria conceptes, §3):

1. Tema 4. L’oració (*a-b*). Conceptes flexius usats sense definir-los (*b*)
 - a. “Ja deus recordar de cursos anteriors que l’estructura oracional descansa en dos pilars: d’una banda, el subjecte (*Aquella cuinera tan rossa*); de l’altra, el predicat (*guisava molt bé els carrancs de Dénia*). Si deixem a part certs casos excepcionals (com les oracions impersonals: *plou, pedrega...*), considerarem que les estructures oracionals es basen, en general en aquestes dues funcions bàsiques. Com que aquestes dues funcions són exercides, prototípicament, per un sintagma nominal (SN) i un sintagma verbal (SV), cohesionats per la **concordança** en persona i nombre, podem generalitzar dient que l’oració (O) respon a aquesta formulació: O = SN {subjecte} + SV {predicat}.” (Carbonell i altres 1998: 92)
 - i. Conceptes flexius usats sense haver-los definit prèviament: *concordança, persona, nombre*.

- b. Quan han descrit l'oració, posen este quadre: "Constituents de l'oració: sintagmes → paraules → morfemes" (p. 93). El manual no definix el concepte *paraula* i quines propietats el diferencien del *morfema*.

Per una altra banda, quan els autors han descrit l'oració (1a) posen diversos quadres, u dels quals conté la informació de (1b); no hi ha cap caracterització del concepte *paraula*, i tampoc amb quines propietats els alumnes poden diferenciar les paraules i els morfemes.

Mirem ara com tracta el manual els conceptes de la "morfologia", que apareixen tres pàgines després d'haver usat en (1a) els conceptes *concordança*, *persona i nombre* (p. 95). Amb una definició buida del concepte *morfema* ("unitat significativa"), el manual el dividix en "morfemes lèxics" i "morfemes gramaticals" (p. 95; 2a). No exposa ni la propietat en què es basa la classificació ni les característiques de cada grup, de manera que els alumnes ni saben què són els morfemes, ni què són els morfemes lèxics i els morfemes gramaticals (2a). El llibre enumera els components dels morfemes gramaticals ("Gènere, nombre, persona, mode i temps", 2a), però no els caracteritza. Els conceptes que esmenta són els que la tradició posa en la morfologia; però ara no corresponen a tota la morfologia, sinó només a la "morfologia gramatical", concepte que ja sabem que no han definit ni caracteritzat:

2. Tractament dels conceptes de la morfologia (o flexió) de la tradició
- a. "Ja deus recordar que hi ha diverses classes de paraules i de morfemes. Entre les classes de paraules, tenim el nom, el verb, l'adjectiu, (consulta el quadre 2). Pel que fa als morfemes, distingirem entre els **morfemes lèxics** (també denominats lexemes o arrels) i els **morfemes gramaticals** (que poden ser de gènere, nombre, persona, mode i temps). Així, en el SN *aquella cuinera tan grossa* de l'oració 1, tenim quatre classes de mots: un determinant (*aquella*), un nom (*cuinera*), un adverbi (*tan*) i un adjectiu (*rossa*). Tres

d'aquestes classes de paraules són variables: el determinant, el nom i l'adjectiu. I si ho són és perquè tenen flexió, és a dir demanen afegir al lexema morfemes de gènere i de nombre, que en fan variar la terminació: *aquell cuiner tan gros, aquells cuiners tan grossos, aquella cuinera tan grossa, aquelles cuineres tan grosses* (observa, d'altra banda, la invariabilitat de l'adverbi *tan*).” (Carbonell i altres 1998: 95)

Per una altra banda, el manual que estudiem usa el terme *flexió* (“si ho són és perquè tenen flexió”, 2a), però no definix tampoc què vol dir *flexió*. Un lector que conega les gramàtiques tradicionals veu que els tèmens *flexió* i *morfologia* haurien deixat d'expressar el mateix concepte, ja que fa la impressió que el terme *flexió* s'aplica a les mateixes nocions que els *morfemes gramaticals* (“classes de paraules [...] variables [...] perquè tenen flexió, [...] morfemes de gènere i de nombre”, 2a). Sense cap definició, dos tèmens sinònims (*flexió* i *morfologia*) esdevenen diferents (en concret, la flexió seria una part de la morfologia, anomenada la “morfologia gramatical”). Els lectors que no coneixen la lingüística europea però que tenen formació en la metodologia de la ciència s'adonen que no saben ni què és la morfologia ni què és la flexió.

Al costat de les indefinicions, trobem una pluralitat de tèmens: els *morfemes lèxics* (concepte que ja sabem que el manual no ha definit) també es diuen *lexemes* i *arrels*. Eixa actuació és positiva si, després d'informar de la varietat terminològica, argumentem quin terme és preferible i, a partir d'eixe moment, usem el terme seleccionat.

Convé notar que, al principi de les dos citacions anteriors (1a, 2a), el manual apel·la als llibres dels cursos anteriors (“Ja deus recordar...”, diu en els dos casos). Però, com ja hem observat, si eixamplàrem l'anàlisi a eixos manuals trobaríem probablement el mateix panorama que hem vist ací: d'una banda, els conceptes no s'introdueixen d'una manera ordenada i coherent; de l'altra, la major part dels conceptes de la flexió (i també de la sintaxi) es redueixen a

terminologia, sense definicions coherents, comprensibles i aplicables a les dades lingüístiques (i, sovint, simplement sense definicions). Davant d'eixa situació, convé que ens preguntem si citar terminologia equival a definir i explicar. A més, l'actuació que comentem deu ser repressora per als alumnes, ja que probablement no recordaran res i es pensaran que no ho rememoren per culpa d'ells.

A totes les indefinicions descrites, hem d'afegir que el manual vol caracteritzar les categories sintàctiques amb uns conceptes que, a més de no haver definit, no són sintàctics, sinó flexius (2). Per a deduir si eixa actuació és coherent, hem de recordar de quina manera la lingüística històrica estructura les parts de la teoria lingüística. Tal com indica la terminologia *categories gramaticals* (concepte que expressa les unitats de la sintaxi: nom, adjectiu, etc.) i *accidents gramaticals* (expressió que representa les nocions de la flexió), la sintaxi és la primera part de la teoria lingüística, ja que *categoria* vol dir 'concepte fonamental'. Per tant, les unitats de la sintaxi són els conceptes més fonamentals de tota la gramàtica. En canvi, les nocions de la flexió són tan secundàries, que les podem qualificar com a "accidents" de la gramàtica. Eixa concepció comporta que les categories sintàctiques s'han de definir amb nocions sintàctiques, mai flexives (ni semàntiques, ni derivatives). En concret, definir les categories sintàctiques és explicar com funcionen. Ací en tenim un esquema:

3. Definir les categories gramaticals és explicar com funcionen (Oliva 2010)
 - a. Nom: fonament de l'oració. Amb els modificadors *restrictius* (o "determinatius") forma el subjecte, que indica l'entitat de què l'emissor vol parlar al receptor.
 - b. Per a unir un nom a un altre, necessitem una **categoria relacionant**, siga subordinant (*café amb llet, formatge de cabra*) o siga coordinant (*café i llet, café o llet*).
 - c. L'adjectiu es subordina als noms sense la intervenció de la categoria relacionant (*taula redona, moltes taules, tres taules*).

d. La predicació (que és la segona part d'una oració) diu què li passa al subjecte; el constituent bàsic de la predicació és el verb, que expressa els canvis i les permanències del subjecte.

Si ara tornem al manual, podem avaluar bé la seua actuació. En primer lloc, capgira la jerarquia de la lingüística històrica: la part secundària (la flexió o morfologia) es torna el fonament; en canvi, la part bàsica (la sintaxi) esdevé secundària. Eixa operació es completa amb l'anomalia metodològica de voler definir conceptes sintàctics amb nocions flexives no definides prèviament. En (4a), hi han mostres de les definicions que resulten en eixe camí metodològic:

4. Morfologia o flexió: dels “accidents” (en la tradició) al fonament (en els manuals escolars actuals); la variació teòrica incorre en una anomalia metodològica (a); efecte (b)
 - a. Anomalia metodològica: amb uns conceptes morfològics indefinits, el manual pretén definir les categories sintàctiques. Definicions:
 - i. Nom: categoria que expressa gènere i nombre.
 - ii. Adjectiu: categoria que concorda en gènere i en nombre amb el nom.
 - iii. Verb: categoria que expressa el temps i concorda amb el subjecte en persona gramatical.
 - iv. Preposició: categoria sense morfologia (“invariable”).
 - b. Efecte final: aparentment, tot està definit (els conceptes de la flexió i els de la sintaxi); però, en realitat, no hi ha res definit (cap concepte de la flexió i cap de la sintaxi).

A un lector que no s'haja adonat que el manual no ha definit els conceptes de la flexió (2), li fa la impressió que totes les categories sintàctiques estan definides, per bé que ell no ha entès res. I és que,

aparentment, tot està definit; encara que, en realitat, no hi ha definit cap concepte (4b). Realment, no és fàcil arribar a un grau tan alt d'invertir el mètode de la ciència.

El canvi de jerarquia entre la sintaxi i la flexió també apareix en els diccionaris generals que s'ha separat dels tradicionals (DGLC, DCVB, §2). Ací en tenim dos exemples: “**flexió** Cadascuna de les possibilitats paradigmàtiques que té una forma gramatical per a indicar les seves diverses funcions en els sintagmes”; “**accident** Inflexió que sofreix un mot per a expressar les diverses categories gramaticals” (GDLC); “**flexió** Procediment morfològic amb què algunes llengües expressen les categories gramaticals”; “**accident** En gram., variació de forma que experimenta un mot per a expressar una categoria gramatical” (DIEC).

5. Dos concepcions diferents i incompatibles de la morfologia

Quan el manual ja ha citat tots els conceptes de la morfologia, la definix. Eixa anomalia metodològica (no definir l'objecte d'estudi d'una disciplina al principi, sinó al final) fa sospitar que la definició contindrà alguna incoherència:

5. Definició de la morfologia: no al principi de la morfologia, sinó al final
 - a. “En l'anàlisi gramatical hem de combinar dos plans: el de la morfologia i el de la sintaxi. La morfologia (del grec *morphé* ‘forma’ + *logos* ‘tractat’) estudia la forma dels mots o paraules, que poden ser variables o invariables. Són variables els mots que admeten morfemes (de gènere, nombre, persona, mode i temps). Així, doncs, la categoria adjectiu és variable perquè admet morfemes de gènere, de nombre: *menut / menuda / menuts / menudes*. En canvi, l'adverbi (*bonament*) o la conjunció (*i, però*) són categories invariables. [...]

Val a dir que els fenòmens morfològics i sintàctics van lligats; és per això que se sol parlar de morfosintaxi. Així, la concordança entre dos elements es manifesta en la morfologia dels mots (en la seua flexió), però és conseqüència de les relacions sintàctiques que s'estableixen entre els elements.” (CARBONELL i altres 1998: 95)

En 5, apareix una concepció de la morfologia que és diferent de la del signe lingüístic. Ja hem comentat que, en (§4, 2a: “morfemes lèxics i morfemes gramaticals”), apareix la morfologia del morfema (és a dir, la “morfologia més la fonologia” contindria tota la teoria lingüística). En canvi, quan el nostre manual definix la morfologia com a estudi de la forma de les paraules (5) exposa la concepció de la tradició, com explicita la continuació (la variabilitat de les paraules depèn del “gènere, nombre, persona, mode i temps”, 5a). El manual que analitzem no veu que té dos idees diferents de la morfologia, exposades les dos en la mateixa pàgina (en la 95; en §4, 2, la “morfologia” es dividiria en “morfemes gramaticals” i “morfemes lèxics”, on els “morfemes gramaticals” són la morfologia de la tradició; en 5, la “morfologia” és allò que en §4, 2 és anomenat “morfemes gramaticals”). Com que les dos concepcions de la morfologia són diferents i excloents (i, per tant, incompatibles), haurem de deduir que, quan un autor exposa les dos, escriu purament de memòria, sense pensar en les implicacions de les paraules que diu.

6. La flexió nominal i la flexió verbal

L'extensió de l'article no permet analitzar com solen actuar els manuals en l'estudi de la flexió en una llengua específica. Però podem sospitar que, si el fonament teòric és tan poc adequat, difícilment seran tractades les particularitats que una llengua concreta té en la flexió; i també serà difícil que el manual plantege els dubtes socials que hi han en la comunicació pública. I, en efecte, la previsió es

materialitza, com a mínim en el cas dels manuals valencians. Així, la flexió nominal no conté qüestions com aclarir com hem d'actuar quan els parlants no creen dos formes (una per a les dones i una per als hòmens). Quan això passa, és per la raó que expressem si parlem d'una dona o d'un home amb la concordança dels adjectius (com ara, dir *una poeta* comporta una dona). En eixe cas, ¿és preferible que els valencians escrigam com parlem (un exemple: dir *una estudiant*, contra la forma que algun manual recomana sense cap argumentació objectiva, *una estudianta*)? Correlativament, ¿què hem de fer quan els parlants han creat una forma femenina i una forma masculina, com ara en *doctora* i *doctor*? Pareix evident que hauríem de fer costat als parlants. Ara bé, ¿no hauríem d'actuar de la mateixa manera en la dualitat *el juriste* i *la jurista*, i més tenint en compte que eixa distinció existix des de l'Edat Mitjana i és una de les divergències en la flexió entre el valencià i el castellà?

Per una altra banda, la flexió nominal del valencià ha desplegat estructures prou diferents de les que té el castellà, en bona part perquè les dos llengües disposen d'una estructura sil·làbica diferent. Així, el valencià tradicional només usa la vocal de suport quan el nom o l'adjectiu s'acaba en una consonant fricativa o africada: *dos bes-os*, *uns peix-os*, *tres despatx-os*. En canvi, el caràcter molt vocàlic de la síl·laba del castellà fa que tot nom acabat en consonant faça aparéixer la vocal de suport: *camion-es*, *pared-es*, *mal-es*... En eixes terminacions consonàntiques (i en general, en els noms acabats en consonant oclusiva, nasal o lateral), el valencià no usa la vocal de suport: *camions*, *parets*, *mals*; i també *caps*, *recs*, *ulls*, *anys*, *forts*, *imposts*, *forns*, *frescs*, *arcs*, etc.

Si ara tornem als manuals, resulta que ni solen tractar els problemes socials ni expliquen les estructures flexives del valencià i com contrasten amb les estructures de les llengües de l'entorn. Els llibres de secundària no expliquen tampoc que hi han coincidències significatives entre la flexió nominal del valencià i la de l'anglès. Com ara, la vocal de suport apareix en anglès en les mateixes síl·labes que en valencià (*two fish-es*, *some boss-es*, *three match-es*). La causa de la coincidència està en la síl·laba de l'anglès, que és molt consonàntica.

En la flexió verbal, l'ensenyament secundari hauria de mostrar a través de quins mitjans els parlants han estructurat fortament les formes de la flexió. La finalitat és facilitar l'aprenentatge i l'ús de les dotzenes i dotzenes de formes de la flexió verbal. Un exemple: els tres temps bàsics s'expressen sense fonemes. El present recorre al radical llatí i els fonemes de la concordança amb el subjecte (*pens-e, pens-es, etc.*); el pretèrit perfet i el futur usen l'infinitiu i la concordança; la distinció és que el pretèrit perfet recorre a formes planes i el futur a formes agudes (*{pensàr-em / pensar-em}*). A més, en la primera flexió verbal (que conté cap al 85% dels verbs) no hi han separacions entre les formes vives i les formes considerades normatives.

L'escola també hauria d'explicar als alumnes valencians de quina manera estem creant un model en la segona flexió, la qual era en l'origen un cabàs de verbs irregulars. El model creat té molta força, ja que arriba actualment cap al 75% de les formes de la segona flexió. Així, de *jo bec* prové el present de subjuntiu (*que jo bega, que tu begues, etc.*); a partir de *jo bec*, també hem creat el pretèrit perfet (*jo beguí, tu begueres, etc.*); de *jo beguí*, deriva el pretèrit imperfect de subjuntiu (*que jo beguera, que tu begueres, etc.*); la forma *jo bec* ha originat el participi (*begut*) i, en la major part del balear, el valencià i el català, també el gerundi (*beguent*). Per una altra banda, l'infinitiu, el futur i el potencial formen una altra correlació (*beure / beuré / beuria*), cosa que explica la regularització d'un bon grapat d'infinitius (*valdre, doldre, caldre, ser, tindre, vindre...*).

Fins ara, no he vist la realitat ací apuntada en cap manual. En canvi, no són escassos els llibres que no descriuen cap regla general i parlen ara i adés de "incorreccions". "influències del castellà", "errors", "falsos derivats". Eixa actuació ¿no potencia un prejudici que els alumnes han interioritzat com a conseqüència de la marginació social en què viu el valencià (la creença de parlar molt malament)? Davant d'un tal panorama, convé que ens preguntem si els manuals actuals informen i formen en el camp de la flexió; si fan augmentar la confiança i l'autoestima. Hauríem de tindre en compte que un objectiu fonamental de l'ensenyament d'un idioma marginat en la seua pròpia societat és mostrar estructures de la llengua viva per a combatre amb

mitjans objectius la desconfiança que els parlants senten cap a ells mateixos.

6. Conclusions

Hem vist que la concepció històrica de la morfologia o flexió és molt simple: en les llengües romàniques, només tracta quatre conceptes (gènere i nombre en el nom; temps i concordança en el verb; i concordança en l'adjectiu); en una visió universal, també els casos i la intensificació dels adjectius qualificatius. A més, hem descrit quina és la justificació d'agrupar eixes nocions (dos maneres diferents d'expressar-les, una més antiga i una més recent: *am-auimus* contra *hem estimat*; *fili-ae* con *de filla*; *fort-ior* contra *més fort*).

Eixa concepció de la flexió forma part d'una estructuració del conjunt de la teoria lingüística: la sintaxi i la semàntica són les parts fonamentals, mentres que els *accidents gramaticals* són una part secundària i reduïda; a més, les parts bàsiques de la lingüística (la sintaxi, la semàntica i la fonologia) tenen unitats pròpies, mentres que les parts secundàries (la flexió, la retòrica i la formació de paraules per derivació i per composició) treballen amb unitats i conceptes de les parts bàsiques (§2).

La concepció simple i coherent que acabem de presentar desapareix dels manuals actuals de l'ensenyament secundari (§3). Lògicament, si els llibres exposaren una teoria més simple i més eficaç no hi hauria res a dir. Però la situació que hem trobat és la contrària. De terminologia indefinida, n'hi ha molta; i la poca que hem trobat caracteritzada (el concepte *significat*) hem deduït que té un fonament no vàlid (§4, 1-2).

Si els manuals de l'ensenyament secundari contenen molta terminologia però no definicions comprensibles i aplicables, haurem de pensar que no transmeten idees sobre la flexió. I, sense idees, és fàcil incórrer en actuacions poc coherents, de les quals en destacarem dos. El fet de considerar la morfologia o flexió com a la primera part de la teoria lingüística i no definir els seus conceptes va unit a voler

definir les categories sintàctiques amb conceptes no definits (§4, 3-4). Mirant el manual superficialment, tot està definit; però, en realitat, tant els conceptes morfològics o flexius com els sintàctics estan sense definir.

La segona incoherència consisteix en exposar dos concepcions de la “morfologia”, les quals, a més de ser diferents, són incompatibles entre elles (la morfologia històrica –reduïda i secundària– i la morfologia del morfema –bàsica i enorme–, §5). Una anomalia d’eixe calibre fa pensar que els autors no són conscients de la contradicció que hi ha entre entendre la morfologia com a una part molt reduïda de la teoria lingüística i entendre-la com a una part macrogegant que ho inclouria tot excepte la fonologia. Per tant, fa la impressió que estem davant del fet d’escriure sense pensar en les implicacions de les paraules que articulem. El panorama descrit es completa amb l’absència de descriure quines estructures flexives caracteritzen el valencià i li donen personalitat davant de les llengües de l’entorn (§6). Més que potenciar l’autoestima i la seguretat dels alumnes, u pensa en la direcció contrària.

Adoptem ara el punt de vista dels lectors. ¿Què deu passar en la ment dels alumnes quan, en el mateix llibre, els exposen dos idees diferents de la teoria lingüística sense explicitar que són incompatibles? Una altra pregunta: oferir molta terminologia sobre els fonaments de la teoria lingüística aclarint-ne ben poca ¿contribuïx a desplegar la curiositat o capacitat crítica? ¿O anant per eixe camí afavorim l’efecte contrari?

Ens queda reflexionar sobre la responsabilitat de les anomalies descrites. Si les deficiències que hem trobat foren privatives del manual analitzat, el responsable seria el seu autor. Però, si miràvem molts manuals, trobaríem que les anomalies són comunes a la majoria. Davant d’eixe fet, hem de preguntar-nos si la responsabilitat profunda està en els autors o si està en el lloc on s’han format. Convindria mirar si els factors pertinents són els següents:

1. Anomalies metodològiques descrites: apareixen en la majoria de manuals. Origen probable

- a. Primer factor pertinent: l'escassa formació que les Facultats de Filologia i de Magisteri solen donar als futurs docents sobre els conceptes de la teoria lingüística que posteriorment hauran d'usar en les escoles i els instituts.
- b. Segon factor: les poques reflexions que les Facultats dites habitualment fan als alumnes sobre el grau de coherència que hi ha en la teoria lingüística que contenen els llibres actuals de l'ensenyament secundari.
- c. Tercer factor: la credibilitat donada als manuals "moderns" i la desconfiança propagada davant dels autors tradicionals (com ara Sanchis, 1950, Salvador, 1951 o Valor, 1977).

Algun alumne m'ha dit que el responsable de la situació actual seria la Generalitat. Certament, la Conselleria d'Educació és la responsable política. Però la responsabilitat intel·lectual (que és la més significativa en el cas que estudiem) diria que és la que hem insinuat (1). És versemblant creure que, en el tema de la teoria lingüística, els governants posen el temari que algú els dóna des de la universitat. Per tant, convé insistir: si els manuals de llengua de l'ensenyament secundari no són satisfactoris en la teoria lingüística i en l'explicació de les estructures de la llengua estudiada, és perquè la formació teòrica que els seus autors han rebut en la universitat no és satisfactòria.

Referències Bibliogràfiques

Badia i Margarit, A. M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre, 1981.

Badia i Margarit, A. M. (1962). *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.

Carbonell, A.; Cassanyes, M.; Costa, A.; Macià, J.; Muñoz, A. M.; Gallart, M. i J. Pellicer (1988). *1 Batxillerat. Llengua i literatura*. Alaquàs: Editorial Teide.

DCVB = Alcover, A.M. i F. B. Moll (1926-1968). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 10 vols.

DGLC = Fabra, P. (1932). *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona.

DIEC = Institut d'Estudis Catalans (1995). *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona/Palma/València: Edicions 62, segona edició, 2007.

Fabra, P. (1912). *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.

Fabra, P. (1918). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Associació Protectora de Ensenyança Catalana. Reedició (amb el títol *Introducció a la gramàtica catalana*) de 1968, per R. Aramon i Serra, Barcelona: Ed. 62.

Fabra, P. (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.

GDLC = *Gran Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.

López, Á. i B. Gallardo (eds.) (2005). *Conocimiento y lenguaje*. València: Publicacions de la Universitat de València.

Marvà, J. (1932). *Curs superior de gramàtica catalana*. Nova edició, revisada i ampliada per Eduard Artells, Barcelona: Barcino, 1968.

Moll, F. de B. (1952). *Gramàtica històrica catalana*. Versió catalana de F. Fabregat, València, 1991.

Moll, F. de B. (1968). *Gramàtica Catalana referida especialment a les Illes Balears*. Palma: Ed. Moll.

Oliva, E. (2010). Els conceptes sintàctics en l'ensenyament mitjà: alternativa. En M. García et al. (eds.). *Interacció comunicativa i ensenyament de llengües* (pp. 525-532). València, Universitat de València.

Pruñonosa T., Serra Alegre, M. i E. Serra Alegre (2005). “Las formas del lenguaje”, En Á. López i B. Gallardo (eds.). *Conocimiento y lenguaje* (pp. 155-215). València: Publicacions de la Universitat de València.

Salvador, C. (1951). *Gramàtica valenciana*. València: Lo Rat Penat. 17^a ed., València: Eliseu Climent editor, 1995.

Sanchis Guarner, M. (1950). *Gramàtica valenciana*. València: Torre. Reedició facsímil, Barcelona: Alta Fulla, 1993.

Saragossà, A. (2003). *Gramàtica valenciana raonada i popular. Els fonaments*. Gandia: CEIC Alfons el Vell. València: Tabarca Llibres, 2005.

Saragossà, A. (2010). Els conceptes sintàctics en l'ensenyament mitjà: estat de la qüestió. En M. García et al. (eds.). *Interacció comunicativa i ensenyament de llengües* (pp. 565-572). València: Universitat de València.

Valor, E. (1973). *Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano*. València: Editorial Gorg.

Valor, E. (1977). *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València: 3i4.

